

"אסטרטגיית צה"ל" – הממד האווירי

עידו נחושתן

ב"אסטרטגיית צה"ל" נידונים מרכיבים משמעותיים של תפיסת הביטחון הלאומי, ובהם הסביבה האסטרטגית והמבצעית והעקרונות להפעלת הכוח ולבניין הכוח של צה"ל. המסמך נועד להיות מצפן להפעלת הכוח ולבניינו בשנים הקרובות וכן להנעת שינויים שנדרשים בצה"ל לאור אתגרי העתיד.

השינויים הדרמטיים והאי־ודאות הרבה המאפיינים את הסביבה האסטרטגית – וכתוצאה מכך גם את הסביבה המבצעית של צה"ל – מקשים על קביעת סדר העדיפויות בין אתגרי השעה הרבים והמגוונים וכן על זיהוי נכון של מגמות התפתחותם. האי־ודאות גם מקשה מאוד על גיבוש העקרונות לבניית המענה הנדרש מצה"ל, ובכלל זה העקרונות לבניין הכוח העוסק במענה לאתגרי העתיד. הקושי הזה רק מתעצם נוכח הצורך הברור לעמוד במסגרת משאבים נתונה – עובדה המקשה לפתח במקביל כיווני מענה שונים, כפי שנדרש לעיתים לעשות אל מול אי־ודאות.

ראשית ראוי להדגיש כי קיומו של מסמך כזה חשוב ביותר לצה"ל. לצה"ל נדרשת דירקטיבה אסטרטגית שתהיה מצפן להתוויית שינויים והתאמות משמעותיים אל מול המציאות המשתנה במהירות ואף יותר מכך – לפיתוח תפיסות וכיוונים חדשים. לאור חשיבות המסמך, הוא נדרש להקיף את המכלול הצבאי־אסטרטגי, כולל ההקשרים הרלוונטיים לתפיסת הביטחון הלאומי. לפיכך, בבואנו לבחון את האופן שבו משתקפים במסמך מקומו ותפקידיו של חיל האוויר, נכון לפתוח בהצגת השיקולים המרכזיים העומדים בבסיס מעמדו המיוחד בתפיסת הביטחון המסורתית של ישראל. בשל ממדיה הקטנים ובשל היותה חשופה באופן קבוע לסיכונים ולאיומים מזירות שונות וממעגלים שונים נדרש לישראל מענה ורסטילי, זמין וגמיש הניתן להפעלה בהתרעה קצרה ובהיקף רחב – מענה שמסוגל לעבור במהירות בין משימות ובין זירות שונות בהתאם להתפתחויות הצבאיות. הצרכים האלה מקבלים מענה מיטבי מחיל האוויר מעצם סגולותיו של הכוח האווירי: גמיש, ורסטילי וניתן להפעלה במהירות

רבה. נוסף על כך, הממד האווירי הוא תחום שבו יש לישראל יתרון יחסי מובהק משום שמתקיים בו מיצוי מיטבי של טכנולוגיה מתקדמת ושל איכות אנושית. כתוצאה מהתפיסה הזאת התפתח חיל האוויר והפך להיות כוח בעל יכולת אש עצומה, קטלנית ומדויקת, ויש לו תפקיד אסטרטגי ואופרטיבי כמעט בכל סוג לחימה, בכל זירה ובכל ממד לחימה – יבשתי, ימי ואווירי.

אחת הסוגיות המהותיות בתפיסת ההפעלה של צה"ל – וכתוצאה מכך גם בבניין כוחו – היא שאלת האיזון בין אש לתמרון. הדילמה הזאת אינה חדשה והיא קשורה גם לשאלת ההכרעה בסוג המערכות שבהן נתונה ישראל בשנים האחרונות. אין ספק שהשאלה הזאת מתחדדת עוד יותר נוכח רבים מהמבצעים ומהמערכות שניהלה ישראל מול הטרור ואשר הסתיימו בתחושה שלא הושגה בהם הכרעה.

יש הטוענים כי יכולות האש, על אף התפתחותן הדרמטית ב־20 השנים האחרונות, "קרובות למיצוי" ו"לא מהוות פתרון לבעיה". מולם יש הטוענים כי "תמרון קרקעי בסביבה אורבנית (ואף בלבנון) הוא מורכב, קשה ורווי בעיות, במיוחד אל מול תשתית הגנתית חזקה, וכי הסיכויים שיהיה פתרון לבעיה אינם מצדיקים את סיכוניו המרובים". דילמת האיזון בין אסכולת האש לאסכולת התמרון היא שאלה של תפיסת עולם, של מדיניות ושל אסטרטגיה שמאמצים קברניטי צה"ל והדרג המדיני. הדילמה הזאת באה לידי ביטוי גם ב"אסטרטגיית צה"ל".

בטרם אדון בשאלה הזאת עצמה יש להדגיש את התנאי ההכרחי לביצועו של תמרון יבשתי כמו גם למיצוי יכולות האש: קיומה של עליונות אווירית. השגת עליונות אווירית היא הבסיס להפעלת חיל האוויר במשימותיו השונות, ובהן איסוף מודיעין והפעלת אש החיוניים, בין היתר, לתמיכה בתמרון קרקעי. דומה שאין צורך לפרט את ההתקדמות הרבה שחלה בשילוביות של כוחות האוויר והקרקע ואשר באה לידי ביטוי מוצלח מאוד במערכות האחרונות. רתימתן של יכולות המודיעין והאש מהאוויר למהלך קרקעי היא יתרון עצום לכוחותינו, אך קיומן מחייב, כאמור, חופש פעולה לחיל האוויר.

זאת ועוד: בשל האופן שבו רואים אויבנו את הסכנה הנשקפת להם מחיל האוויר – מה שבא לידי ביטוי בהשקעותיהם בהגנה האווירית – הרי עצם השגתה של עליונות אווירית היא הישג צבאי אסטרטגי חשוב בפני עצמו.

בהקשר הזה יש לציין כי בעוד צבאות היבשה של חלק מאויבי ישראל נשחקים מאוד בשנים האחרונות – כפי שמודגש במסמך האסטרטגיה ("האיומים הקונוונציונליים והבלתי קונוונציונליים במעגל הראשון נמצאים בירידה") – אין זו המציאות כשמדובר ביכולות ההגנה האווירית המכוונות נגד חופש הפעולה של חיל האוויר. נהפוך הוא. למעשה הייתה בעשור האחרון עלייה משמעותית באיומים הקונוונציונליים בממד האווירי. האיומים האלה כוללים מערכות של טילי קרקע-אוויר חדשות ומתקדמות,

מערכות מכ"ם, מערכות פיקוד ושליטה, כלי טיס בלתי מאוישים, טילי שיוט, טיסנים, רחפנים ועוד. התמונה נעשית מורכבת עוד יותר כאשר מכניסים למשוואה את הזרימה המסיבית – הנוכחית והצפויה – של אמצעי לחימה למזרח התיכון, כולל למדינות שאינן מדינות עימות, כמו סעודיה. מדובר, בין היתר, במטוסי קרב ובאמצעי לחימה מתקדמים באיכות ובהיקפים חסרי תקדים. לכן חשוב – גם למען שיפור יכולת התמרון ביבשה – שהקווים המנחים להפעלת צה"ל ולבניין כוחו ישקפו במידה הנכונה את הצורך בחיזוקם המתמיד של הכוח האווירי ושל העליונות האווירית.

אשר לשאלת האש מול התמרון – אין באמת צורך להכריע בין האסכולות, שכן בניין כוחו של צה"ל חייב לתת מענה לסוגים שונים של מערכות. אין ספק שצה"ל זקוק ליכולת תמרון משמעותית, שכן מדובר באבן יסוד הכרחית ביכולותיו של כל צבא. באותה המידה אין ספק בנוגע לצורך ביכולות אש מתקדמות, שמביאות לידי ביטוי עליונות טכנולוגית, מודיעינית ואווירית ונותנות מענה צבאי גמיש יותר ומהיר יותר. נראה כי ב"אסטרטגיית צה"ל" נע "מחוג האיוון" בין האסכולות באופן מובהק לכיוון התמרון. הסטה משמעותית כזאת מחייבת ניתוח מעמיק של המשמעות הנגזרות מכך הן לחיל האוויר והן לכוחות היבשה. כך, למשל, אין ספק שהחלטה על הפעלה יבשתית של כוחות צבא היא מורכבת וקשה יותר לדרג המדיני-ביטחוני עקב מגוון שיקולים, ובהם היקף הנפגעים, הסיכון שבהסתבכות ובמעורבות ממושכות, לחץ בינלאומי, משך הזמן הנדרש לאימון הכוחות ולהנעתם לחזית וההשפעה האפשרית על המשק עקב גיוס המילואים הנדרש לכל תמרון משמעותי.

לעומת זאת, החלטה על הפעלה של מהלומת אש משמעותית מאפשרת מענה גמיש ומהיר שכרוך בהרבה פחות אילוצים. אפשר גם לטעון כי לאור השינוי באיומים על ישראל, הסבירות למימוש של תמרון יבשתי רחב נמוכה משמעותית מהסבירות להפעלה רחבה של אש התקפית או של מערכות ההגנה האקטיבית נגד טילים ורקטות. יתר על כן, נראה כי המענה של תמרון יבשתי אינו מתאים בהכרח לחלק ניכר מהאיומים על ישראל, אשר מקורם אינו בצבאות מדינות הערוכים על גבולותינו, אלא בטיילים וברקטות המשוגרים מעומק שטח האויב וממדינות המעגל השלישי. אף שהתמודדות עם מערכי האש של האויב, המפוזרים והמבוזרים בעומק שטחו, היא אתגר מורכב ליכולות האש, הרי שההתמודדות עימם בדרך של תמרון קרקעי מורכבת וממושכת הרבה יותר ולא תמיד אפשרית. הניסוח במסמך האסטרטגיה בנוגע לצורך ב"תמרון יבשתי מיידי, שיהיה מהיר, קטלני, שריד וגמיש להעברה בין זירות וחזיתות" אינו מתחשב, למעשה, במגבלות ובקשיים הכרוכים בהפעלתו של תמרון יבשתי כזה ומתאים דווקא ליכולותיו ולסגולותיו של הכוח האווירי.

דוגמה אפשרית לניצולן ולמיצוין של יכולות אוויריות נגד גורם שאינו מדינתי היא מטס הפתיחה של מבצע "עופרת יצוקה" בדצמבר 2008, שבו הוטלו מהאוויר בתוך

כ־3 דקות ובהפתעה מוחלטת יותר מ־100 טון חימוש על עשרות יעדים ברצועת עזה. למעשה, בשלוש הדקות הראשונות של המבצע נהרגו שליש מהמחבלים שנהרגו בכל שלושת השבועות של הלחימה.

אז היכן רצוי למקם כעת את המטוטלת הנעה כל הזמן בין האש לתמרון? כדי לענות על השאלה הזאת יש להשיב בכנות על שאלה אחרת: מהי הסבירות ובאילו תנאים אכן תפעיל ישראל כוח יבשתי רחב היקף נגד אויביה. ככלל, נכון להעדיף השקעה בפיתוח ובבנייה של מערכים צבאיים שגמישותם וסבירות הפעלתם במגוון תרחישים צבאיים הן הגבוהות ביותר.

מסמך האסטרטגיה מייחד מקום מרכזי גם לתחום הטכנולוגי. בתחום הזה ראוי לתת משקל מיוחד לתרומתן הייחודית של התעשיות הביטחוניות הישראליות, שהן נכס צאן ברזל בהיותן אחראיות לחלק ניכר מיכולותיה הצבאיות של ישראל. יכולותיהן הגבוהות של התעשיות הביטחוניות מאפשרות לישראל לייצר פתרונות צבאיים מיטביים לצרכים המבצעיים, ולכן יש להן השפעה ישירה על כושרה הצבאי ועל מעמדה האסטרטגי. נוסף על כך מאפשרות היכולות האלה לישראל לשמור על הפער הצבאי האיכותי באמצעות פיתוח והטמעתן של מערכות הנשק המתקדמות ביותר בעולם ובאמצעות התאמה ושדרוג של מערכות נשק זרות לצרכים ולתנאים הביטחוניים הייחודיים שלה הן בשגרה והן בלחימה.

וכאשר עוסקים ביתרון הטכנולוגי של ישראל, אי־אפשר שלא להזכיר את החשיבות הקריטית של השמירה על המרכיב הבסיסי ביותר של יתרונו היחסי של צה"ל – איכות האנשים. הנושא הזה אכן מודגש במסמך האסטרטגיה.

סיכום

ראוי לברך על קיומו של מסמך האסטרטגיה, הנדרש כדי לשמש מצפן להתוויית שינויים והתאמות משמעותיים בצה"ל אל מול המציאות המשתנה במהירות. המסמך הוא בסיס איתן לפיתוח תפיסות וכיוונים חדשים.

עם זאת, יש מקום להדגיש במסמך מכונן כמו זה את ייחודו של הכוח האווירי בתפיסת הביטחון הלאומי: הכוח האווירי מתאים כיום, כבעבר, למשתני היסוד של ישראל, וגמישותו מאפשרת לו להתאים את יכולותיו ביעילות ובאפקטיביות לסוגי העימותים השונים – לחימה נגד צבאות סדירים, מאבק בטרור והתמודדות עם אויב תת־מדינתי – לצד היותו מענה יחיד לפעולה במעגלים רחוקים ובעל כושר למעבר מהיר בין הזירות. נוסף על כך ראוי היה לציין את היותו ממד המביא לידי ביטוי באופן מיטבי את יתרונה היחסי של ישראל בטכנולוגיה ובהון אנושי.

מן הראוי היה לתת במסמך ביטוי מפורש לצורך האסטרטגי לשמור על העליונות האווירית הן משום שמדובר בהישג בעל ערך אסטרטגי בפני עצמו והן משום שזהו

תנאי הכרחי לאיסוף מודיעין ולהצלחתו של תמרון קרקעי משמעותי. בהתאם לכך, ניתוח השינויים בסביבה האסטרטגית והמבצעית צריך היה לכלול גם את ההיבטים הנוגעים לממד האווירי ולחופש הפעולה של חיל האוויר.

לשני המרכיבים המרכזיים של מעשה המלחמה – האש והתמרון היבשתי – יש אפוא חשיבות ברורה לביטחונה של ישראל וליכולות הצבאיות הנדרשות מצה"ל. כך היה בעבר ובהווה, וכך צפוי להיות גם בעתיד. אך לפני שמשנים את האיזון העדין ביניהם וקובעים סדרי עדיפויות חדשים לבניין הכוח של צה"ל, יש לבחון באופן מעמיק את מידת התאמתם של האש ושל התמרון היבשתי לסוגי המערכות השונים וכן את סבירות יישומם ואת גמישות הפעלתם.